

על כתיבה לגדולים ולקטנים

סבינה/עדולה

מאז שאני ילדה (בת תשע) אני כותבת "למבוגרים". מאז שאני "מבוגרת" (בת שלושים ותשע) אני כותבת לילדים. באמצע היו עשר שנות התבגרות ועשרים שנות התבודדות. את רעיון ההתבודדות כנראה "הכניס לי לראש" המשורר האמריקני האהוב עלי באותה עת, רוברט פרוסט. כשרוברט היה בן תשע-עשרה הוא הלך ללמוד משפטים, כפי שציפתה ממנו משפחת עורכי הדין שלתוכה נולד. אלא שנפשו המשוררית לא יכולה לעמוד בזה. כשהבחין בכך סבו הסמכותי, אמר: "אני נותן לך שנתיים להצליח כמשורר, והיה אם לא, יהיה עליך לשוב ללימודי המשפטים." על כך השיב רוברט: "סבא, תן לי לא שנתיים אלא עשרים!" ואכן, פרוסט פָּרַש עם חברתו, שאותה נשא לאישה, לחיים של התבודדות ועבודות פיזיות באחד הכפרים. בגיל שלושים ותשע אסף את כוחותיו ואת משפחתו, שגדלה מאוד בינתיים, ועלה ללונדון, היישר אל המשורר הגדול ט' ס' אליוט, שהתרשם מן השירים שנכתבו בחשכת הפריפריה הכפרית, והוציאם לאור. וההמשך ידוע, רוברט פרוסט היה למשוררה הלאומי של אמריקה.

לא, אינני מתכוונת להיתלות באילנות כל כך גבוהים, אבל רוברט פרוסט שייך לכאן משום שבחני המבודדים במושב שבו גידלתי את ילדי, "בלי טלוויזיה ובלי אנטיביוטיקה", היה רוברט פרוסט, שמעולם לא כתב לילדים, משורר הילדים האהוב ביותר. בחוגי-ההעשרה-ללא-הפסקה שעשיתי לילדי קראתי להם משיריו באנגלית, תרגמנו אותם, ציירנו אותם, חיינו אותם. הילדים הבינו על מה הוא מדבר משום שחיינו דמו לאלה המתוארים בשירים: חיים של בניית בית, נטיעת עצים, טיפול בתרנגולות, באווזים, בחתולים ובכלבים, בעזים, בחמורים ובסוסים, טיול לשדה הרחוק, טיול אל הנחל (המוסררה – אבל נחל!), פחדי לילה של בית בקצה

המושב, והרבה זמן פנוי למחשבות ואפילו קורטוב שעמום, בדידות ומועקה.

לא כתבתי אז לילדים, בקושי הרשיתי לעצמי לכתוב. כי את מרב האנרגיה וההשראה עמלתי לנקז לחיי היום יום בבית, בחצר ובמחנות שהיינו מקימים – לכל החופש הגדול, לכל חופש פסח, לכל חגי תשרי – על שפת הכנרת, שהפכה לצורך זה לאי הבודד של רובינזון קרוזו, הספר המכונן של ילדותי.

בשבילי הכתיבה, לילדים ולמבוגרים כאחד, היא עניין של אנרגיה שמחפשת בית. אנרגיה עודפת, שאר רוח, וגם גירוי לשוני, חשק לשחק במילים, לעשות במילים, לחקור מילים, לצאת איתן להרפתקאות... להיות במתח המתוק של... מה עוד יתגלה? של... מה הן מסוגלות להגיד בלי להגיד ממש? כמה דברים הן מסוגלות להגיד בבת אחת? עד כמה ההפקה הפיזית שלהן בפה או על הדף דומה או מנוגדת למה שהן מסמנות?

והחרוזים והקצב והמצלולים והאונומטופיאות והרמיזות והאזכורים של שירים שהם נכסי צאן ברזל של התרבות... כל התזמור המסחרר הזה! האנרגיה הדרושה החלה לעמוד לרשותי ככל שילדי בגרו והחלו להעסיק את עצמם, וככל שעבודות הבנייה של המשק הסתיימו. הגירוי בא מקריאת מרובה של שירה: בקול לילדים, ובשקט של עליית הגג לעצמי. לכתוב לילדים עדיין לא עלה על דעתי. אפילו אם חיברתי משהו מצחיק לשימוש ביתי, לא החשבתי זאת לשירה. ככלל, לא החשבתי ביותר "שירי ילדים", סברתי שכל אחד יכול לעשות את זה, שאולי מי שאיננו מצליח לכתוב ממש כותב לילדים.

המפנה בא כשבעקבות התחלת הפרסום של שותפי לחיים, הצייר אהרון מסג, יצאתי מהתבודדותי והכרתי את "החברה הספרותית" הראשונה שלי, נורית זרחי. כשראיתי לפני אישיות כה עשירה ומורכבת שאיננה מתביישת לכתוב לילדים, הוסר איזה טאבו. עליית הגג הוצפה במבול של שירים קטנים ושובבים, חרוזים ושקולים, מן החיים ומן הדמיון,

המנסים להחיות את ילדוטי בדיונות של יפו-בת-ים, או להתמודד עם חוויות וקשיי היום יום של שלושת ילדי – יעל, תמר ונמרוד. סוף סוף הרשיתי לעצמי לכתוב שירי ילדים, אך נראה שעדיין חששתי להיות מוגדרת כ"סופרת ילדים". פתרתי את הדילמה בהמצאת **עדולה!** יותר משהיתה זו המצאה, היתה זו מציאה. שכן עדולה שכנה בתוכי מאז ימי בית הספר התיכון, כשהתוודעתי אליה ברומן **מעגלות** של דוד מלץ ומצאתי בה את בת דמותי, ילדת הטבע שרציתי להיות:

ילדת טבע

בוקעים המים הצלולים...
בהם אני טובלת!
החרובים כבר בשלים...
אותם אני אוכלת!

יש באויר ריחות פריחה?
אשאף אותם עמק...
על החולית אפרש שמיכה
כדי שלא תחמק!

עברה לה איגלה יפה...
אצוד אותה – בשיר!
בין הסלעים הגב קפא --
אבל מחר
יפשיר!!!

כשנולדו בנותי, שקלתי לקרוא להן עדולה, אך היססתי, פן יצחקו עליהן, אחרי הכל היה לנו בבית סבא "עירקיי" ששמו היה עבדאללה, 'עדולה' נשמע יותר מדי דומה לזה ויותר מדי זר ומוזר. התאפקתי. אך כשילדתי מתוכי את משוררת הילדים החדשה לא היססתי לרגע להעניק לה את השם שנצרתי בליבי שנים רבות. יתרה מכך, לא היתה זו לידה בדיוק, ולא אני

קראתי לה בשם. דומה כאילו עדולה עצמה הבקיעה מתוכי, מוכנה ונחושה ועם המון מה לומר, מה שלא ייפלא בהתחשב בהריון שארץ עשרים וחמש שנה.

מאז ועד היום אני רגילה לחשוב על עצמי כעל הטרול בעל שני הראשים שהבאתי מנורבגיה, או כעל פּבושקה המקפלת בתוכה עוד בובה ועוד בובה. במפגשים בבתי ספר אני נוהגת להראות לילדים את הטרול ולומר שמדי בוקר, כשאני מתעוררת, אני מביטה במראָה ושואלת, "מי אני היום?!", אך האמת היא שהיותי סבינה או עדולה איננו עניין של יום אלא של תקופות ארוכות. בתקופות שאני עדולה אינני כותבת אלא שירי ילדים. משום שכל תקופת כתיבה היא ירידה אל מְכָרה תת קרקעי וחפירה בו, ככל שמתגלים המחצבים, ככל שמאפשרים הכוחות.

הזכרתי בובה שלישית. זוהי "בובת" התרגום. באותה התפרצות אנרגיה שהוציאה לאוויר העולם את עדולה יצאה מחביון ההתכוננות הארוכה עוד דמות, שאיננה כותבת למבוגרים ואף לא לילדים, אלא מחפשת פנינים באוצר הספרות העולמית ומנסה לנכסן לשפתנו. כשהיא מתרגמת שיר ילדים היא עדולה, שאר הזמן היא סבינה. לא קראתי לה בשם שְיִיחַד אותה, אך היא מיוחדת לעצמה. כשהיא פועלת, אין מקום לשתיים האחרות. האם הן רְבוֹת על מאגרי האנרגיה? האם הן באות זו על חשבון זו? אחרי עשרים ושלוש שנים של פעילות בשלושה ערוצים עדיין אין לי תשובה. אך אני יודעת לבטח שכל אחת מהן עונה על צרכים בסיסיים שונים.

אין טעם להכביר מילים על הצורך המולד לכתוב שירים, אך על כתיבה לילדים אני יכולה לומר מניסיוני, שהיא באה לענות על חֶסֶר. ישנם דברים רבים שלא יכולתי לעשות בשירה למבוגרים, מכוח צווים לא כתובים אך עריצים שהיו חלק מרוח התקופה. כמה מרץ השקעתי במעבר מכתובה מוּבְּנִית בבתיים, משקלים וחרוזים (נוסח שלונסקי) לכתיבה בחרוז לבן או בחרוזה חופשית, שהחלה למשול בכיפה מאז המהפכה המודרניסטית

שהוביל נתן זך. ולא רק את הפרוזודיה קבעה הנורמה החדשה כי אם גם את התכנים או את אופן ההתקיימות בעולם. אין עוד מקום להתפרצויות של חיוניות ושמחה. האנדרסטייטמנט החל לשלוט בכל. אין עוד מנדט להעיד על חוויות משותפות, אין עוד "אנחנו". ישנו רק האני המבודד, האידיאוסניקרטי, שהוא על פי רוב אורבני ומנוכר. כמו כן אין עוד שירי ארץ ישראל, אלה הוגלו אל הפזמונים. כן, גם אני כתבתי אז שירה מאופקת, שאיננה מעזה לומר משהו אופטימי בלי להוכיח מיד שהיא מודעת גם לצד האפל של הקיום (לא שהוא לא קיים, אלא שלדעתי הוא זוכה לאחרונה להבלטה, שהיא צו הבון-טון התרבותי). בקיצור, עדולה אפשרה לי לא רק להתענג על יכולת החריזה ומשחקי שפה אחרים, אלא גם להרשות לעצמי להתבטא מתוך שמחת חיים לא מאופסרת, או מתוך elan vital, אם לשאול מונח של אנרי ברגסון, ומתוך חיוניות החוגגת את הקיום והיקום:

אִיזָה חֶרֶף!!!

אֲדַמָּה חוֹמָה עַד הָאֶפֶק

וְהַעֲשֵׂב מִתְחִיל כָּבֵר לְנֹצֵץ!

מִתְחַשֵּׁק לִי לְהִיּוֹת אִיזָה עֶפֶר

וְלִקְפֹּץ! וְלִקְפֹּץ!! וְלִקְפֹּץ!!!

עַם רִגְלִים כְּבִדּוֹת כְּמוֹ מִשְׁקָלֶת

(מִן הַבֵּץ שֶׁנֶּדְבַק כְּמוֹ מִנְיָן)

אֶל הַיָּם שְׁעוֹשָׂה מְעַרְבֶּלֶת...

אֲנִי בָּא! אֲנִי בָּא! אֲנִי עָף!!!

עדולה אפשרה לי לכתוב גם מתוך אהבה לארץ ישראל, על חגיה ומורשתה. התרתי לעצמי לדבר ברבים: כן, אנחנו עדיין אוהבים אותך מולדת, אף אם הגזמת עם שלמת הבטון והמְלֹט! אף אם המלחמה עלייך נמשכת ועוכרת כל שמחה. כל שמחה מלבד שמחת הילדות. שם, בארץ

הילדות, מותר להתעלם, מותר להבליט אספקטים אחרים, מותר להאמין שזה זמני, שהעולם בסך הכל שוחר טוב ועוד יהיה בסדר. ולא רק מותר – צריך. כשם שהפסיכולוגיה מלמדת שילד חייב לבנות את תחושת האומניפוטנטיות שלו בטרם יגלה את מגבלותיו – כך באשר למסד היציב של העולם וליכולתו של הילד לפעול עליו. רק ילד שגדל בעולם יציב יפתח כוח עמידה באכזבות שההתבגרות מכינה לו.

אָנִי קוֹסֵם

אָשִׁיר לִי שִׁיר עַל מִים
אָז יִהְיֶה... קָרִיר!

אָשִׁיר לִי שִׁיר עַל בַּר-כּוֹכְבָא
אָז יִהְיֶה לִי ... שְׁרִיר!

אָשִׁיר לִי שִׁיר עַל שְׁמֶשׁ
אָז יִהְיֶה... לִי חֵם !

אָשִׁיר לִי שִׁיר עַל תְּכַלֵּת
אָז יִהְיֶה לִי ...
?!!!

אין זה אומר שלא התייחסתי לנושאים בעייתיים כמו הנוכחות הערבית (במיוחד לאחר שבנינו את מקומנו החדש בכליל שבגליל המערבי) או לבעיות חברתיות של ילדי ולעצב מותם של סבים וסבתות. אבל הנושאים לשירים נבעו בעיקר מן החיים בטבע, במשק, בחיק המשפחה השבטית, המלוכדת, שטיפוחה הִצְרִיךְ השקעת גדולה של כוחות — מה שהיה כשלעצמו מאמץ אקטיבי לעשות משהו כדי שהחיים יהיו טובים, מצוידים ברשתות ביטחון, ובעיקר מעניינים והרפתקניים, כאלה ששווה להעיד עליהם, כאלה ששרים ומספרים את הנרטיב שלהם גם ללא תרגום למילים.

באשר לתרגום, הרי שהוא נובע בדרך כלל מן הרצון לשתף, ומן הדחף לפתוח חלונות אל עולמות חדשים. כשאני מתרגמת שיר ילדים אני פועלת יותר מן הרצון לשתף, להעשיר את החוויה התרבותית של ילדי הארץ. כשאני מתרגמת שיר למבוגרים אני מופעלת יותר בידי הדחף לחרוג מן הבדידות, להיכנס למעבדה של משורר אחר. בשני המקרים משמש התרגום עיסוק לתקופות שאין בהן נביעה מקורית.

הכל בְּסֵדֶר / על-פי רוברט בראונינג

אָנִי בְּמִטָּה.

הַמִּטָּה בְּחֵדֶר.

הַחֵדֶר בְּבֵית --

הַכֵּל בְּסֵדֶר:

הַצֶּפֶר בְּלֵב

וְהַנּוֹף... בְּתֵמוּנָה.

הַעוֹלָם מִסְתַּוּבֵּב

וְאֲנִי

? שָׁנָה.

בשנים האחרונות נעשיתי מודעת לעובדה שכתבתי לילדים ולמבוגרים כאחת נעשית במסגרת רגישויות המוגדרות היום כ"אקולוגיות". המונח "אייקוס" ביוונית פירושו ארגון הבית, ואכן רוב ספרי עוסקים בבית או ביישוב שבו ממוקם הבית: "מושב" (סבינה), "הבית בקצה המושב" (עדולה), "כאן אני גר" (עדולה), "הבית שלנו" (עדולה), "הבית במגדל" (סבינה), "נגלוש בחרמון נשוט בכנרת" (עדולה), "והים הזה ים כנרת" (סבינה), "ימי מנזר" (סבינה), "כליל" (סבינה), ו"פרח כחול על הלב", שכותרת המשנה שלו היא "שירי ארץ ישראל לילדים". גם הספרים שבדרך מתרכזים ברובם באזורים שונים של הארץ שבהם אני מתגוררת במשך שנים, ולו כבית משני או כדירת כתיבה. הכותרים הטנטיביים הם: "נצא

אל השדה", "אני גר בגליל", "הארץ שלנו", "על שפת הים של תל אביב",
"כדור העולם שלנו", "אני מצפת", "חגים ועונות", "שירי טבריה", ו"שירי
המושבה מגדל".

גם ספרי למבוגרים שבעריכה הם "לראות את אררט בהר מירון" –
שירי צפת, ספר גינוסר וספר מנזרים. הנה רצף של שיר עיר, שיר ארץ,
ושיר גלובלי:

טְבִירָה

למרות שביתי על שפת הכנרת
והיא מתחת לפני הים
אני קרובה כאן לשמים
יותר מבכל המקומות בעולם.

שִׁיר אֶרֶץ

כבר הייתי בארץ אחרת
והיו אגמים כמו... כנרת'
והיו גם ימים עוד יותר
אך עברית לא ידעו לדבר
ושירים לא ידעו להזכיר --
רק מים הרים ואויר .

לוֹנָה פֶּאָרְק !!!

שימו לב! שימו לב!
העולם – גלגל ענק!
כל הזמן הוא מסתובב...
היקום הוא
לוֹנָה פֶּאָרְק!!!
על פסא אני יושבת
בלי כרטיס ובלי מלך
מסתובבת מסתובבת...
התבל
העגלה!

פיתוח קשר למקום גיאוגרפי מוגדר ודגש על "תחושת מקום" הם מן העיקרים של התנועות הירוקות למיניהן. הטענה היא כי רק מי שחי שנים רבות באותו מקום פתח התקשרות, אחריות ומחויבות כלפיו. ורק מי שחש כך יש סיכוי שירצה לעשות משהו להצלת הכדור שעליו אנו חיים. עיקר נוסף הוא זה של 'הפליאה', ושוב, על פי אותו היגיון רק מי שהטבע העניק לו חוויה עמוקה של פליאה יבין על מה הזעקה הזו להציל את הטבע ולא יסתפק בחיים בין הטלוויזיה למחשב למיקרוגל או למקדונלד. מעניין לציין שהמכון הישראלי לחשיבה ולמנהיגות סביבתית נקרא "מכון השל" על שם הפילוסוף והרב האמריקני אברהם יהושע השל שכתב על חוויית הפליאה בטבע כעל צורך אנושי בסיסי. על כך כתבה גם רייצ'ל קרסון, אם התנועה הסביבתית שהיתה חוקרת ימים ו... מחנכת! וכך היא אומרת:

עולמו של הילד הוא רענן וחדש ויפה, מלא פליאה והתרגשות. זהו חוסר המזל שלנו, שלגבי רובנו, החזון הגלוי לעין, האינסטינקט האמיתי ליופי ולאוויר משרה פליאה, מתעמעעם ואפילו אובד לפני הגעתנו לבגרות. לו היתה לי השפעה על הפיה הטובה שאמורה לפקח על בוא ילדים לעולם, הייתי מבקשת ממנה שמתנתה לכל ילד תהיה תחושת פליאה עמידה כל-כך, שתשרוד תור-חיים שלם, כסם נגד השעמום וההתפכחות של השנים המאוחרות. סם נגד הדאגה העקרה לדברים מלאכותיים, נגד הניכור ממקורות חיינו.

האמצעי העיקרי שמציעה קרסון להענקת חוויה של פליאה הוא הטיול. במקרה שלנו כישראלים, זוהי גם הדרך העיקרית ליצירת קשר לארץ כנגד ההפצה התרבותית האמריקנית שתחתיה חיים הילדים והמתבגרים. הנה אחד מתוך שירי טיול רבים:

בְּגִלְיָל וְגַם בְּנֶגֶב

עַל הַרְגֵל לִי סִנְדֵל

לְהֵלֵךְ בּוֹ לֹא אֶחָדֵל

עַל שְׂבִילִים וְעַל קְבִישִׁים

עַל עֶפֶר וְעַל טְרָשִׁים

עַל מְרֻצֶפֶת וְעַל רֶגֶב

בְּגִלִּיל וְגַם בְּנֶגֶב
לְעוֹלָם לֹא אֶתְעַכֵּב

לִי כְּנָפִים כְּעֶקֶב!!!

אפשר שעדולה, גם בשירים וגם במפגשים עם ילדים, מבקשת בעצם להיות הפיה הזו או לחילופין, אשת התחזוקה של תחושת הפליאה. אפשר שסבינה שוב אינה כה רחוקה מעדולה כמו בתחילת דרכן, שכן 'המניעות' (מונח הרווח בכתביו של רבי נחמן מברסלב) שהדריכו את זו האחרונה הולכות ומאבדות מתוקפן: הכתיבה על הטבע שוב איננה נחשבת רכרוכית ורומנטית אלא "אקולוגית" או "ירוקה", ואחרי המהלך שהוביל דורי מנור מעל דפי עיתון **הארץ** ולאחרונה מעל דפי כתב העת החדש **הז!** – משהו משתנה גם בפרוזודיה: מותר לחזור אל החרוז ואל הלהטוטנות הלשונית.

ובכל זאת המרחק בין כתיבה לילדים לכתיבה למבוגרים איננו נסגר אלא עובר לתחום אחר, לתחום הלשון; זו עתידה לדעתי למלא תפקיד מרכזי בשירה הנכתבת לילדים. וזאת מן הסיבה הפשוטה, שהיום נוסף לחיי הילדים מסך הטלוויזיה "המשקף" להם חלק גדול מהווייתם המציאותית ואף מספק להם הפלגות דמיון מסחררות; ומכיוון שסיפורי עלילה יש בספרי הפרוזה, אפשר שתפקיד השירה עתיד להצטמם למיומנויות השפה, להיגוי פיזי של מילים שנעימות בפה, של שורות שהן כחרב המתהפכת בריבוי המשמעויות שלהן, של חרוזים ומשחקי מילים שיש בהם מן ההומור, כלומר – לאמירה בקול, לדקלום. עכשיו, כשיש לי נכדים, יש ואני תופסת את עצמי כותבת כמו מתוך פיו של יותם בן השלוש, שוקלת: מה יהיה נעים לו באוזן ובפה? יותם אף הוא גדל בלי טלוויזיה ומשום כך אני נוטה לראות בו "קהל יעד" טוב יותר מקאי וממאיה שגרים אומנם מול הכנרת, אבל חיים עם טלוויזיה ומחשב כבני דורם. נשמע מייאש, אך מאחר ששורשי השירה עמוקים ועתיקים ונעוצים בילדותו של המין האנושי, אני

רוצה להאמין שכוחה המיוחד לחולל קסם, לשנות מצב תודעה, ימשיך לפעול על ילדים ומבוגרים כאחד. ושלא יימצא לה תחליף בקסמי המסכים, הגדול והקטן, כי כמו שאמר אליוט, אין אפשרות להגדיר את ההנאה המיוחדת המופקת מקריאת שירה, אך היא מוכרת היטב למי שאמון עליה. הבה ננחיל לילדינו את היכולת ליהנות משירה, זו שאנו קוראים להם וזו שהם אומרים בקול, בבית, בכל שעות היום, כלִוִיית חן לכל הפעילויות. שיהיה שיר בוקר ושיר אוכל ושיר הליכה לגן... ושיר שמחה ושיר כעס ושיר לילה טוב... ושיר חלום רע ושיר יום הולדת ושיר מות סב... ושיר חג ושיר שטות ועוד שירים לכל מניפת הרגעים שפורשת לפנינו כל יממה:

בְּקֹר

החִמָּה ברום מוֹלָקֶת.
זֶהוּ זֶה, נִגְמַר אֶתְמוֹל!
יום חֶדֶשׁ מִתְחִיל לָקֶת:
שְׁמַאל זְמִין... זְמִין וְשְׁמַאל...

עֶרֶב

רְאִיתִי צְפוֹר עִם תּוֹלַעַת בְּפֶה,
אֵיךְ זֶה טְעִים לָהּ?

לֵילָה

יוֹנִי עוֹד מְעַט נֶדְדָם
מֵה רַכָּה הִיא הַשְּׁמִיכָה
הוּא יְקוּם מִחֶר מְקַדָּם
וְיִרְאֶה אֶת הַזְּרִיחָה.

רְאִיתִי תּוֹלַעַת שְׁלּוֹבֶשֶׁת קוֹצִים!
אֵיךְ זֶה מִתְאַיֵּם לָהּ?
רְאִיתִי שְׁמִמִּית שְׁאִין לָהּ זָנָב,
הֵאֵם זֶה פָּאָב לָהּ?

רְאִיתִי אֶת הַשְּׁמֶשׁ שׁוֹקַעַת בְּמַעְרָב
וְאִזּוּ בָּא הַלֵּילָה.